

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

Висвітлена сутність модернізації підприємств, виділені та охарактеризовані основні її складові. Визначено інституціональні чинники модернізації підприємств.

The essence of the modernisations of enterprises is lighted up, its basic constituents are distinguished and described. The institutional factors of modernisation of enterprises are defined.

Ключові слова: модернізація, інституціоналізм, інституціональні чинники, інституціональне середовище, транзакційні витрати.

Keywords: modernisation, institutionalism, institutional factors, institutional environment, transactional charges.

В сучасних умовах перед українською економікою стоять серйозні стратегічні і тактичні завдання. Необхідно не тільки закріпити позитивні тенденції до економічного зростання, які намітилися в посткризовий період, але й створити на їх основі системні передумови для модернізації, яка б дозволила повною мірою реалізувати потенціал вітчизняної економіки в глобальному оточенні. Забезпечення сталого розвитку та ефективного функціонування економіки країни в умовах глобалізаційних викликів обумовило необхідність впровадження модернізації.

Основною ланкою, своєрідною клітиною в організації української економіки було і залишається підприємство. А оскільки воно є по суті єдиною соціально-економічною системою, інтегруючою матеріальні, фінансові, трудові і когнітивні ресурси, то саме на рівні підприємства взаємодіють і реалізуються технологічна, політична, соціальна і духовно-моральна модернізація. Саме підприємство має стати основним полігоном системної модернізації, оскільки у межах підприємства різноманітні аспекти модернізації знаходяться в тісній взаємодії і тут, по суті, перевіряється можливість їх поєднання, сумісність і ефективність.

Іншими словами, найважливішим чинником розвитку української економіки є модернізація підприємств, а головним завданням держави - створення умов для такої модернізації і надання підтримки підприємствам інноваційної сфери, що у свою чергу веде до модернізації економіки в цілому і є запорукою її майбутньої стійкості. Особлива роль в цьому процесі відводиться розвитку інституціонального середовища. Саме інституціональні чинники забезпечують модернізацію економіки як єдино можливий шлях розвитку більшості підприємств і підприємництва в цілому. При цьому інституціональні зміни створюють необхідний фон або передумови економічної модернізації.

Нині більшість підприємств мають несистемну, фрагментовану і нестабільну внутрішню структуру, різні компоненти якої працюють різнонаправлено. Як наслідок, доля збиткових підприємств складала у 2010 р. 59%. Аналіз інноваційної діяльності

підприємств України свідчить про те, що на відміну від іноземних компаній, які надають великого значення вкладенню коштів у інноваційну діяльність, інноваційна активність українських підприємств залишається вкрай незадовільною. У 2010 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалося 21 % загальної кількості підприємств. З них лише 10,4% займалися дослідженнями і розробками, а майже 63% придбанням машин, обладнання та пристроїв. Серед тих, що впроваджували інновації, 50% займалися виробництвом інноваційної продукції, а майже 43% впровадженням нових технологій. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємств є власні кошти підприємств, частка яких в інноваційних витратах складає 59,4 %. Проте, слід зазначити, що за останні три роки значно зросла частка фінансування за рахунок коштів іноземних держав – з 1% у 2008 р. до 30% у 2010 р. [6].

Таким чином, загальні проблеми підприємств пов'язані з втратою зовнішньої стійкості і внутрішньої цілісності підприємств, сприйнятливості до будь-яких форм інновацій. Модернізація підприємств має бути спрямована на вирішення цих проблем.

Теорія модернізації або аналіз економічного розвитку входить до кола наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних економістів, серед яких варто відмітити Л.Бальцеровича, С.Гомулка, Дж. Джереффі, Гж. Колодка, Я.Корнаї, Л.Абалкіна, О.Богомолова, Д.Львова, Р.Нуреева, В.Радаєва, В.Черковця, Т.Гайдай, А. Гальчинського, В.Геєця, В.Бодрова, Я. Жаліла, А.Чухна, Л.Лазебник.

Інституціонально-еволюційний аналіз фірми здійснений в працях Р. Коуза, Ф. Найта, Р. Нельсона, Р. Ріхтера, С. Уінтера, Е. Фуруботна, Й. Шумпетера, С. Авдашевої, В. Гребенникова, В. Дементьева, Г. Клейнера, В. Макарова, Е. Попова, В. Розенталя, О. Сухарева, В. Тамбовцева, Ю. Філатової, Р. Ентова та ін. Ними наведена переконлива критика неокласичної інтерпретації фірми і розвинені наукові уявлення про її інституціональну сутність.

Ознайомлення з публікаціями представлених вище авторів дозволяє зробити висновок про наявність зростаючого наукового інтересу як до питань модернізації, так і до інституціональних аспектів діяльності підприємства.

Проте залишаються проблеми, що не знайшли достатнього відображення в працях вчених. Наприклад, ще недостатньо вивчені інституціональні аспекти модернізації на мікрорівні економіки, відсутній єдиний підхід до стратегії впровадження економічної модернізації підприємств, зберігається безліч дискусійних проблем щодо забезпечення зовнішніх та внутрішніх передумов модернізації, конкретних її напрямів, складових елементів процесу модернізації на підприємстві. Все вищезгадане й обумовило вибір теми дослідження.

Під інститутами найчастіше розуміють стійкі системи норм і правил взаємодії господарюючих суб'єктів, що накладають обмеження на їх поведінку у рамках контрактів і угод. До найважливіших з них слід віднести інститути права (включаючи інститут права власності), ринку, організації, індикативного планування, фінансів, оподаткування, соціальних гарантій, освіти, трансфертів, громадського вибору,

забезпечення виробництва громадських благ та інститут зовнішньоекономічних стосунків.

Інституціональна теорія фірми ставить її в ряд засадничих інститутів разом з правами власності і контрактів[4]. Розуміння фірми як найважливішого економічного інституту розширює саме поняття суб'єкта економіки, піднімаючи його над рівнем технологічно детермінованої "основної ланки". Відхід від трактування підприємства тільки як виробничої функції, розуміння його як сплетіння контрактів дозволяє включити в економічний аналіз і механізми угод, і процеси господарської координації і кооперації, і соціальні та управлінські аспекти. В результаті підприємство розглядається як соціально активний, глибоко вкорінений в суспільну систему інститут ринкового господарства, що продукує в зовнішнє середовище комплекс екстернальних ефектів.

Йдеться про те, що зміни, які відбуваються на підприємствах і охоплюють значну кількість підприємств, відбуваються в інституціональній і функціональній структурі суспільства. Підприємства служать інкубатором, акумулятором, а іноді і генератором інституціональних змін [5]. Тому модернізація підприємств важлива не лише з точки зору функціонального економічного зростання, але і з точки зору інституціонального розвитку економіки і суспільства. Підприємство стає своєрідним полігоном для економічних і інституціональних інновацій і природним об'єктом модернізації.

Модернізацію того чи іншого об'єкту зазвичай визначають як його перетворення, орієнтоване на оновлення, - надання об'єкту сучасніших властивостей або якостей, наявних у інших аналогічних об'єктів. Модернізація ж підприємства означає прогресивний, спрямований на адаптацію, його розвиток, якому може бути притаманний революційний або еволюційний характер, що може бути синхронізованим з процесами розвитку основних сфер діяльності підприємства, галузі, до якої належить підприємство, регіону, де воно розташовано, та економіки країни вцілому [1].

Виділяють чотири основні напрями модернізації підприємств - оновлення устаткування, розробка нових видів продукції, поліпшення системи маркетингу і збуту і удосконалення технологій роботи з персоналом. Всі ці напрями модернізації безпосередньо пов'язані з необхідністю введення нового устаткування, тобто технічного оновлення підприємств.

Існують три основних канали здійснення технічної модернізації - за допомогою використання вітчизняного устаткування, за допомогою використання ліцензійного устаткування та за допомогою використання зарубіжного устаткування.

Модернізація за рахунок вітчизняного устаткування є найбільш поширеною внаслідок його відносної дешевизни, невисоких вимог до кваліфікації працівників, простоти в експлуатації. Проте низький виробничий потенціал вітчизняних технологій виявляється швидко вичерпаним, а адаптація окремих вузлів устаткування іншого (тим більше, зарубіжного) виробника передбачає певну кількість супутніх інновацій задля поєднання нового і старого устаткування.

Модернізація за допомогою використання ліцензійного устаткування, хоча воно і має нижчу, ніж у провідних світових виробників, ціну і більш високі виробничі характеристики, ніж у традиційних вітчизняних технологій, поки що користується меншою популярністю через відсутність оптимального співвідношення ціни і якості.

Найбільш бажаною для підприємства, якій і віддається безумовна перевага за наявності фінансових можливостей, є модернізація з використанням зарубіжного устаткування. Як правило, окрім виробничо-технічних характеристик (якості, довговічності), на користь західного устаткування свідчить і рівень гарантійного і сервісного обслуговування, якого ще не досягли вітчизняні виробники. Використання досконалішого устаткування пред'являє і більш високі вимоги до якості робочої сили, що змушує керівництво підприємств проводити навчання робітників і фахівців, не зважаючи на додаткові витрати. Адже тим самим підприємство накопичує переваги для своєї модернізації і в майбутньому.

Інший напрям модернізації підприємства, розробка нових видів продукції, припускає модернізацію виробничих технологій. Основним зовнішнім каналом модернізації виробничих технологій є впровадження результатів НДДКР вітчизняних профільних інститутів. В даному випадку йдеться про "вертикальний" трансфер технологій, пов'язаний з комерціалізацією результатів наукових розробок.

Модернізація системи маркетингу і збуту підприємств включає як активізацію просування своєї продукції, так і пошук нових ніш на ринку (включаючи державні закупівлі).

Найменша увага на сьогодні приділяється підприємствами соціальній модернізації, яка полягає в удосконаленні технологій роботи з персоналом і включає як матеріальні, так і нематеріальні засоби мотивації.

Оновлення виробничих фондів, реформування структури управління, істотна трансформація внутріфирмової культури є, звичайно, першочерговими предметами модернізації. Проте головною умовою успіху модернізації підприємства має стати її системність. Це означає, що модернізація повинна забезпечити збереження цілісності, внутрішньої інтегрованості і ідентичності підприємства, охопити усі сторони його діяльності як соціально-економічної системи, мати стратегічний характер і відповідні механізми самопідтримки, а також проводитися за рахунок, головним чином, внутрішніх ресурсів підприємства.

Аналіз інституціональних особливостей модернізації підприємства передусім припускає аналіз його трансакційних витрат. В умовах переходу до ринку стався перехід більшої частини трансакційних витрат від державних органів до підприємства, що значно змінило структуру його витрат. Це пов'язано як із розширенням прав і відповідальності підприємств, так і з необхідністю гнучкішої адаптації до змін в зовнішньому середовищі.

Приватизація підприємств і поширення приватних фірм не супроводжувалися розвитком адекватного механізму захисту прав власності, тобто механізму, який забезпечував би досить надійну реалізацію господарських взаємовідносин,

передбачуваних правами приватної власності, виконання контрактних зобов'язань, які беруть на себе їх учасники. Тому підприємства змушені брати на себе витрати по захисту прав власності, які можуть включати витрати на утримання власної служби безпеки, а також витрати на утримання "приватної юстиції" як альтернативного гаранта.

Інституціональною реакцією на існування витрат здійснення розрахунків стало створення фінансових служб підприємств, а в них спеціальних відділів по роботі з банками, по обліку векселів, по обліку бартерних операцій тощо.

Прагнення фірм мінімізувати витрати на створення і підтримку торгових марок, надання гарантійного обслуговування і консультаційних послуг при продажу і експлуатації, на рекламно-виставкову діяльність виразилося в організаційній інновації - створенні підрозділів маркетингу.

Підприємства стали піклуватися і про створення і підтримку ділової репутації, яка стала розглядатися як актив, що має певну цінність, який можна вносити в якості внеску в статутний капітал, використати при поручительстві тощо.

Серед чинників зовнішнього інституціонального середовища, що найсуттєвіше впливають на формування внутрішнього інституціонального середовища підприємства, слід виділити:

- стратегічний курс на мінімізацію трансакційних витрат вітчизняного бізнесу на основі скорочення дозвільних процедур;

- захист суверенітету функціонуючого підприємства, заснованого і зареєстрованого в установленому порядку, від посягань будь-яких юридичних і фізичних осіб, а також державних або муніципальних установ або органів, спрямованих на позбавлення підприємства права самостійно (з урахуванням прийнятих на себе зобов'язань) розпоряджатися своїм майном і результатами діяльності;

- представництво підприємств в органах законодавчої влади країни; створення збалансованої системи управління підприємствами на основі партнерства усіх основних груп соціальних суб'єктів - учасників виробництва (власників капіталу, повноважень, праці, знань), суверенітету і цілісності підприємства; впорядкування і оптимізація процесів створення і ліквідації підприємств;

- підвищення відповідальності аудиторсько-рейтингових і консалтингових агентств за достовірність відомостей, що надаються цими компаніями суспільству відносно реального внутрішнього і зовнішнього становища підприємств в ринковому, технологічному, адміністративному і соціальному середовищах [5];

- впровадження ринкових принципів в роботу державних установ і легалізація платежів за прискорення документообігу і розгляд значимих питань;

- формування мережі об'єктів інституціональної інфраструктури підприємництва (гарантійних фондів, промислових парків, бізнес-інкубаторів, кластерів, служб консалтингу, мікрофінансових організацій тощо).

Всі перераховані чинники передбачають зміну базових законодавчих актів, які визначають інституціональні основи української економіки.

Отже, системна модернізація підприємств виступає сьогодні як об'єктивна необхідність перетворень та тенденція позитивних змін життєздатності суб'єкта господарювання, тому що саме у реальному секторі економіки формуються передумови нової інноваційної структури продуктивного капіталу, і саме суб'єкти реального сектора можуть бути кінцевими адресатами соціально-економічної політики держави. Важливим інструментом розуміння закономірностей розвитку, діагностики і постійного моніторингу стану реального сектора може служити інституціональний аналіз.

Література

1. Бужимська К. О. Класифікація та види модернізації підприємств / К. О. Бужимська // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук.праць у 2 ч. - К. : РВПС України НАН України, 2010. - Ч.1. - С. 136 - 143.
2. Валінкевич Н. В. Упровадження економічної модернізації на підприємствах харчової промисловості як передумова їх ефективного розвитку/ Н. В. Валінкевич //Економічний вісник Донбасу.- 2011.- № 1 (23).- С.144- 147.
3. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць // Економіка України. - 2010. - № 3. - С. 4-20.
4. Дерябина М.А. Основы организации реального сектора экономики: институциональный анализ. - М.: Ин-т эк-ки РАН, 2011. - 58 с.
5. Клейнер Г.Б. Развитие теории экономических систем и ее применение в корпоративном и стратегическом управлении. М.: ЦЭМИ РАН, 2010.
6. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс] - Режим доступа: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).